

Шпигоцька Т. А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Науковий керівник – к.п.н, доц. Ковалевська Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НЕПОВНОЇ СІМ'Ї НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розкрито і проаналізовано особливості впливу неповної сім'ї на соціалізацію дітей дошкільного віку. Висвітлено результати проведеного експериментального дослідження особливостей впливу соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: неповна сім'я, соціалізація, родинний осередок, середовище, співчуття, співпереживання, дошкільний вік.

Постановка проблеми. Діти, які виховуються у неповних сім'ях, часто стикаються з певними труднощами у процесі соціалізації. Соціалізація – це процес вивчення соціальних навичок, норм та цінностей, необхідних для успішного взаємодії з іншими людьми і адаптації до суспільства. Незважаючи на труднощі, з якими їм доводиться зустрічатися, багато дітей з неповних сімей ростуть і розвиваються успішно завдяки підтримці родини, друзів, та професіоналів в галузі психології та освіти. Важливо надавати їм можливість виражати свої почуття, забезпечувати стабільне та любляче середовище, а також розглядати можливості для позитивної соціальної підтримки та розвитку навичок соціалізації.

Соціальна компетентність дитини є передумовою її успішної соціалізації у майбутньому. Її наявність у дитини є також необхідною умовою для того, щоб вона могла успішно самореалізуватися. Тому ми маємо підстави стверджувати, що одним із найбільш важливих досягнень періоду дошкільного віку є процес створення передумов розвитку такої особистісної якості, як соціальна компетентність.

Про роль сім'ї у вихованні дитини написана чимала кількість праць. Зокрема, Л. Гончар писала про гуманізацію батьківсько-дитячих взаємин [4], Т. Демиденко розглядала виховний потенціал як провідну характеристику сім'ї [6]. Феномен дистантної сім'ї розглядала Г. Венгер [3], виховання дітей у дистатних сім'ях як психолого-педагогічну проблему розглядала Т. Комар [9], особливості розвитку і поведінки дітей з різних типів неповних сімей досліджувала Г. Лемко [13], особливості виховання дітей із розлучених сімей досліджувала О. Максимович [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування соціальної компетентності дітей різного віку було об'єктом вивчення

багатьох науковців у різних галузях науки. З проблемами соціалізації дитини дошкільного віку можна ознайомитися у роботах Г. Авер'янової [1], Т. Грицишиної [5], Н. Захарової [7], Л. Карнаух [8], О. Кононко [10], В. Кузьменко [11], Л. Кулакової [12], Н. Ляшенко [14] та ін. Не зважаючи на те, що існує низка досліджень з даного питання, воно не втрачає своєї актуальності у сучасній педагогіці.

Мета даної статті полягає в ретельному аналізі і розумінні впливу неповної сім'ї на соціалізацію дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній епосі багато молодих сімей розлучається, можливо через соціально-психологічний стрес. Здається, що молодь не готова ні морально, ні матеріально до шлюбу і не зацікавлена у дітях. За статистикою, 40% шлюбів, зареєстрованих в Україні, розпадаються, і найчастіше це стається через відсутність взаєморозуміння з партнером. У деяких випадках, у кожному п'ятому, проблеми із алкоголем у чоловіків стають причиною розлучень. Крім того, на сьогоднішній день стало досить поширеним явищем відкладання шлюбу та народження дітей молодими сім'ями. У зв'язку з цим, кількість позашлюбних дітей, в тому числі у неповнолітніх матерів, значно збільшується.

На основі проведеного теоретичного дослідження розглянуто теоретико-методологічні засади соціалізації особистості дитини дошкільного віку у сім'ї.

Перш за все, була розглянута проблема соціалізації дітей в рамках сучасної освіти. Під соціалізацією ми розуміємо процес, який передбачає операційне оволодіння набором програм діяльності та поведінки, що характерні для певної культурної традиції. Результатом соціалізації є розвиток соціальної природи і характеру особистості, її підготовка до соціального життя. Визначено, що розвиток дитини в соціальному аспекті залежить від двох взаємопов'язаних факторів: соціалізації, тобто набуття соціокультурного досвіду та його відтворення, та індивідуалізації, яка означає набуття самостійності та відносної автономності. Соціальний досвід є основою соціалізації особистості. Коли дитина засвоює цей досвід, вона розвивається і реалізовує себе, набуваючи соціальної компетентності. Вона відіграє важливу роль в усіх сферах життя, включаючи особистісний розвиток, професійну кар'єру, соціальну адаптацію та побудову стосунків, допомагає людині впевнено спілкуватися, розуміти інші точки зору, співпрацювати з колегами, вирішувати конфлікти та досягати спільних цілей.

Визначено, що на процес соціалізації дитини дошкільного віку впливає ряд чинників, які поділяють на три основні групи: мікрофактори, мезофактори і макрофактори. Крім цього, на цей процес впливають також наступні фактори: сімейне оточення, освітнє

середовище, рольові моделі, медіа та технології, соціальне оточення, культурні та соціальні традиції, емоційний клімат. Серед факторів, які здійснюють негативний вплив на соціалізаційні процеси в дитячому середовищі, відносять: зниження економічного добробуту населення, посилення майнової нерівності та запровадження високих споживчих стандартів, трансформація суспільної ідеології, зміни у механізмах передачі успадкованих з минулого норм і цінностей, розвал системи доступних дозвіллевих закладів для дітей, вплив засобів масової інформації, розчарування в авторитеті дорослих, проблемні питання в освітній системі, падіння престижу здійснення родинних обов'язків щодо до батьків, інших членів сім'ї та дітей, трансформація моделі виховання в родині та соціально схвалений зразок «вихованої» дитини, зростання рівня алкоголізму та п'янства, зростанню наркоманії, поширення серед дітей та дорослих психічних захворювань. Таким чином, було визначено, що соціалізація дошкільників відбувається через широкий спектр взаємодій, середовищ та впливів, що формують їх соціальну поведінку, цінності та ідентичність.

Досліджено особливості соціалізації дітей дошкільного віку у межах родини, яка традиційно вважається основним виховним інститутом. Визначено, що дитина, навчена в сім'ї, зберігає ці навички протягом усього життя. Жоден із виховних закладів не може конкурувати з сім'єю, оскільки вона відіграє значущу роль як установа виховання. Це пов'язано з тим, що в родині дитина проводить значний час, весь період свого дитинства, що впливає на формування її особистості. У сім'ї створюється основа дитячої індивідуальності, і до початку шкільного навчання особистість дитини вже більшою мірою сформована. Соціалізація дітей дошкільного віку у сім'ї проходить за специфічними закономірностями, які включають батьківський вплив, емоційну зв'язаність, моделювання поведінки, визначення сімейних ролей, взаємодію з рідними, участь у спільних сімейних активностях, комунікацію і діалог, а також встановлення меж та правил. Враховуючи ці особливості, родина формує важливий вплив на соціалізацію дітей дошкільного віку, створюючи їм основу для розвитку соціальних навичок, цінностей та ідентичності.

Сім'я озглядається як важливий соціальний інститут, відіграючи значну роль у вихованні дитини. Вона допомагає дитині виробити почуття власної ідентичності та самосвідомості; вчить дитину соціальним навичкам, правилам поведінки, способам спілкування та взаємодії з іншими людьми; створює емоційно благополучне середовище для дитини, що сприяє її емоційному розвитку; є навчальним середовищем, де дитина вчиться соціальним навичкам, таким як спілкування, розв'язання конфліктів, співпраця та взаємодія з іншими людьми; виступає як основний носій культурних цінностей,

традицій, мови, релігії та інших аспектів культури. В цілому, сім'я як соціальний інститут виховання дитини має велике значення у формуванні її особистості, соціальних навичок, цінностей та ідентичності. Вона створює основу для подальшого розвитку та адаптації дитини у суспільстві. Розглянуто функції, які виконує сім'я (матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна, комунікативна (психологічний клімат сім'ї), виховна, рекреативна, психологічного захисту), а також способи класифікації сімей.

У межах даного дослідження розглядається актуальна проблема сучасності – неповні сім'ї. Це означає, що один або обидва батьки відсутні у сімейній структурі, можливо, через розлучення, смерть, еміграцію, війну або інші фактори, які розривають сімейні зв'язки. Зростання неповних сімей є сучасним явищем, що може бути наслідком змін у соціальних цінностях, культурних трансформаціях, збільшенням розлучень і розширенням можливостей для самостійного материнства або батьківства.

Визначено, що у неповних сім'ях діти можуть зазнавати певних викликів у процесі соціалізації. Відсутність одного з батьків може призводити до відсутності моделі для наслідування у певних аспектах життя, до виникнення емоційного стресу у дітей, які можуть відчувати почуття втрати, самотності, незахищеності або відсутності визнання. У неповних сім'ях діти можуть брати на себе додаткові обов'язки та ролі, які зазвичай виконують батьки. Неповна сім'я може впливати на взаємодію дитини з іншими дітьми. Деякі діти можуть відчувати почуття відокремленості або відмінності, що може впливати на їхні взаємини та інтеграцію у дошкільному середовищі. Обмеженість доступу неповних сімей до різних послуг (освіта, медична допомога або психологічна підтримка) може впливати на розвиток та соціалізацію дітей.

Експеримент із дітьми дошкільного віку розгортався системно та послідовно на трьох взаємопов'язаних етапах: ознайомлювальному, навчальному і діяльнісному. Ознайомлювальний етап спрямовувався на розширення соціально-пізнавального чуттєвого досвіду дітей дошкільного віку. Його метою було поліпшення їх знань про соціальні явища, події, людей, взаємини та розвиток способів миролюбного та конструктивного взаємодії. Основний акцент робився на набутті дітьми соціального пізнавально-чуттєвого досвіду. На навчальному етапі використовувалися форми роботи, спрямовані на позитивний вплив на розвиток соціальної компетентності дітей. Ці форми сприяли тому, що діти навчалися виражати свої думки словами та вербалізувати основні поняття, пов'язані з життям людини серед інших людей. Вони також отримували навички цінування та розуміння важливості соціального життя, розвивали інтерес до цього аспекту. Практичний

етап передбачав формування у дитини вміння доцільно використовувати наявні знання та вміння. Основний акцент був зроблений на вербалізації уявлень, відчуттів і переживань, пов'язаних із визначеною категорією соціальної компетентності.

З метою підвищення рівня соціальної компетентності дітей було проведено консультацію. Батьки вихованців отримали можливість розширити свої знання з цього питання та розробити плани для подальшої роботи з дітьми, спрямованої на формування їх соціальної компетентності.

Проведення контрольного етапу дало можливість вирішити п'яте завдання, у межах якого було сформульовано висновки щодо ефективності використання запропонованої програми розвитку соціальної компетентності у дітей дошкільного віку.

Повторна діагностика рівня сформованості соціальної компетентності показала, що кількість дітей з експериментальної групи, які мають високий рівень сформованості соціальної компетентності, становить 22,58%, дітей з середнім рівнем було виявлено 48,39%, у 29,03% дошкільників спостерігаємо недостатній соціальний розвиток, тому вони мають низький рівень розвитку соціальної компетентності. У контрольній групі маємо наступну ситуацію: дітей з високий рівнем було виявлено 21,21%, з середнім – 56,57%, з низьким – 22,22%.

Таким чином, результати експерименту вказують на певний позитивний розвиток у соціальній компетентності дітей у порівнянні з початковими даними. Зокрема, у експериментальній групі зафіксовано зростання кількості дітей з високим рівнем соціальної компетентності з 11,83% до 22,58%, а з середнім рівнем відбулася невелика зміна з 50,54% до 48,39%. На жаль, кількість дітей із низьким рівнем відносно збільшилася з 29,03% до 29,03%. У контрольній групі також спостерігається деяка динаміка. Кількість дітей з високим рівнем зросла з 18,18% до 21,21%, з середнім рівнем відбулася невелика зміна з 59,6% до 56,57%, а з низьким рівнем залишилася приблизно на тому ж рівні, складаючи 22,22%.

Досягнення позитивних змін у рівні сформованості соціальної компетентності дітей стало можливим завдяки проведенню з ними цілеспрямованої роботи відповідно до запропонованої програми. Її використання також позитивно відзначилося на рівні кваліфікації вихователів дошкільного закладу та батьків вихованців у галузі соціалізації дитини дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Авер'янова Г. М., Дембицька Н. М., Москаленко В. В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. Київ : ППП, 2005. 218 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechitpidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet/> (дата звернення: 20.09.2023).
3. Венгер Г.С. Феномен дистантної сім'ї. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. № 2. 2013. С. 195–196.
4. Гончар Л.В. Проблема гуманізації батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. *Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри* : збірник наукових праць. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. С. 182–191.
5. Грицишина Т. І. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 12. С. 12–15.
6. Демиденко Т. М. Виховний потенціал – провідна характеристика сім'ї як педагогічної системи. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 58–63.
7. Захарова Н.М. Соціально-педагогічний супровід первинної соціалізації дитини. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць. Спецвип. 4. Слов'янськ. 2010. С. 157–165.
8. Карнаух Л., Авраменко О. Теоретичні та методичні засади формування соціальної компетентності старших дошкільників в умовах сучасного соціуму. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 4. С. 90–96.
9. Комар Т. В., Василенко О. М., Лунков О. М. Виховання дітей в дистантних сім'ях як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 13. С. 33–36.
10. Кононко О. Запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 3-6
11. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. №9. С. 15–21.
12. Кулакова Л. М. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах освітньо-виховного процесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія» : науковий журнал. Острогоз : Вид-во НаУОА, січень 2022. № 14. С. 65–69.
13. Лемко Г., Карпович Н. Особливості розвитку і поведінки дітей з різних типів неповних сімей. *Освітній простір України*. 2019. Вип. 16. С. 166–174.
14. Ляшенко Н. Проблеми соціалізації дітей в сучасній Україні. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 2006. № 36. С. 342–347.
15. Максимович О. М., Постовий В. Г. Особливості виховання дітей із розлучених сімей: навч.-метод. посіб. ; Держ. центр соц. служб для молоді М-ва України у справах сім'ї, дітей та молоді, Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ : ДЦССМ, 2004. 140 с.